

ԽԱՂԱՂԱԿԱՆ ԺԱՄ

Ինչու բացառիկ այս հետաքրքրությունը կաղաղական ժամերգությունն աշխարհով, երբ անկա, լքուած գեղեցկութեան մը նման, անուան մըն է միայն, անցեալի փառքերէն ձնացորդ: Երբ մենք այսօր քիչ բան կ'ուզենք տեսնել այն բոլոր զգայնութիւններէն, որոնք անթառամ գեղեցկութիւններու պէս երգուեր են դարերով: Ու քիչ բան կ'ուզենք դնել մեր իսկ ապրումներէն, ինքզինք իր մայր երակէն կտրած մեր իսկ հոգիէն, մեր տեղունող կորովէն, մեր տառաքելի առաքիչութիւններէն ու բեկումներէն:

— Ոչ անոր համար անշուշտ, որ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ միւս կարգերը նուազ ջերմութիւն, նուազ խորութիւն կը բերեն հրապոյրէն Հայ աշխարհին, և զգայնութիւններէն Հայ պատմութեան: Այլ որովհետեւ, երեկոյացող այդ պահին խորհուրդը, տարօրէն գրաւիչ դաշտանկար մը կը բանայ մեր հայրերուն հպարտութենէն ու տրամութիւններէն:

Մեր հայրերուն արդար այդ հպարտութիւնը առողջ շնչտերով քանդակող Շնորհեա (մեզ Տէրին մէջ, մեր օրերուն, գաղջ ձայներով երգի մը ահապարսեքն է միայն որ եղանակ կ'առնէ, վերջացող ձայն տարտամ իրիկուններուն պէս կարծես: Այնքան եղծուած կը գտնենք անոր հին թարմութիւնը՝ մեր նոր ու անոր իրաւ նկարագրին անհաղորդ մեր ձայնին ու ականջներուն յառաջ բերած ոլորտին մէջէն:

Մինչդեռ, Եսայի Առաքարքելին ներշնչուածով յարապուած, կարելի փառքերու, ականակութիւններու յաղթարգութիւն մըն է անկա, դարերով մեր հայրենի բնաշխարհը պտտուցած երկրէ երկիր, տարագրութենէ տարագրութիւն: Այնքան կենդանի որքան

պայծառութիւնը մեր տաճարներուն: Եւ որուն ցոլքերէն սակայն քիչ բան կ'ուզենք դնել, կ'ուզենք տեսնել մենք այսօր, նսեմ ապրումներուն մէջ մեր ցրուածին, մեր Սփիւռքին:

Այդ հպարտութեան ուրիշ մէկ քաղցրութիւնը Նայեաց Սիրովի Շնորհալիաշունչ քերթողութիւնն է որ կը ծորէ: Այս անգամ տարբեր մթնոլորտով մը՝ հանդարտութեան, վստահութեան, աղաչաւոր փառաբանութեան: Խորունկ անուշութիւն մը՝ Հայ Հոգիին յատկանիշներէն յայտնագործուած մարդկայնութենէն, հաւատարմութենէն, իմաստութեան, սրբութեան, իմանալի լոյսին ծարաւէն: Իսկ Ի Բէն հայցեմք, մեր պապերուն զրուած վերոյիշեալ յատկութիւններու կողքին, նոր անձրեւներ կը թափէ անոնց համակերպուն տրամութիւններէն: Այնտեղ, ամենամուտ ու խոր արեւազանգները կ'եղանակուին, որքան բաւական, նոյնքան՝ ասոնց մարմինը կերպարող երգին ընգմէջէն:

Բայց աւելի պարզելու, աւելի ժտեւնալու համար. —

Շատ պիտի չգար բացատրութիւնը (առանելով զայն կրօնական իր սեղմ իմաստին մէջ) եթէ ըսէինք թէ Շնորհեա մեզ Տէրը գիւցազներգութիւնն է Հայ Հաւատքին՝ իբրեւ քերթողութիւն: Ու ռազմեքն է Հայ Զինուորացի Եկեղեցիին, պայծառ ու թաւալուն ելեւէջովը իր եղանակին: Աշխարհ մը կայ այնտեղ, իր կենդանի հողով ու մարգերով. երկիր մը, հայրենիք մը՝ որուն սահմանները, մասնաւորաբար արեւելեան հարաւային թեւերուն վրայ, տառապանք կ'ապրին խաղաղութեան պահպան: Որուն բնակիչները յաճախ կը ձնան ենթակայ քրքուցի ուժերու պատգամին, ինչպէս կ'երգէ քերթողագիրը՝ Գեղեցիկ է այս բացատրութիւնը. նոյնքան թելագրիչ՝ տեսնելու համար կորովը որ հայունն է՝ Թշնամիին դիմաց, և պատկերներու համար շարժականը, ախորժակներն ու տոկունութիւնը աշխարհակալ թուող բանականներուն՝ մոլեռանդութեան մը թափովը արձակուած, ինչպէս փոթորիկ մը աւազէ զանգուածի:

Այլապէս բանակի մը խուժանին գէժ թիւով, սպառազէնով ինքզինք տկար լղղացող, խոտովանող հայը, վստահութեամբ մը առատացած կը տեսնենք, այս անգամ

խորհուրդն է: Ծնիւ կը նշանակէ ընդունել կայծը, Որդիութիւնը Աստուծոյ: Վայ անոր որ ամէն տարի այդ ծնունդին համար չի պատրաստեր խանձարու և ջուռի պատանակ անոր աստղէն ճառագայթող կայծին:

Ե. Վ. Տ.

թե երկարած իր կեանքին ներքին ուժանակներուն։ Սիրտն է որ իր ափսիս մէջ ունի ամբողջ ցանցը մարմնին ճիւղաւորուած թեւերուն։ Ու հոգին է գաղտնիքը տկար ամբարաններէն հերոսներու յայտնագործումին։ Այս ճշմարտութեան հանդէպ մեր պապերուն հաւատարմութեան կենդանի ապացոյցը՝ իբրեւ թաքուն յայտարարք Հայ Եկեղեցիին կենսունակութեան, էջերն են ինքնին Կարմիր այն Մատենանին՝ որ իբրեւ վկայութիւն հաւաքուած կայ ճամբաներէն հայ մարտիրոսագրութեան։

Նախորդ էջերուն մէջ ըսեր էինք թէ այս երգը հաւանական պիտի նկատենք մեր միջնադարէն, Բաղրատունեաց խրոխտ, յանձնապատաս, յաղթական տասնամեակներէն ինչոյ։ Թոյլ կուտանք մեզի այս ենթադրութիւնը։ Մեր Եկեղեցւոյ ժամապաշտութեան կարգաւորումէն ասդին, Բագրատունեաց շրջանին միայն ունեցեր ենք փառքի ու յաղթանակի արդար խիզախումներ, ընդդէմ քարքարոս և այլակրօն յարձակումներուն։ Սակայն այնտեղ ևս միշտ բեկումներով, Ու հիմա՝ ձայնը հաւատաւոր մէկ զաւակին, որ, գէմէն խաւարանալը զգալով գիշերուան, կը խնդրէ զօրութիւնը խաչին, զերծ մնալու համար շարժերէն, թշնամի ուժերու յարձակումներէն, հոգին խռովող կարելի փորձութիւններէն։ Լայն է ճամբան այդ փորձութիւններուն։ Ու շարականագիրը Հէր կրնար մոռնալ իր ժողովուրդին ճակատագիրը այլակերպելու աստիճան տիրական մատնութիւնները իր իշխաններուն, որոնց սրտէն զող իսկ Հէր անցնէր երեմի, ամբողջ երկիր մը արեւելի ու աւերի մատնելու իրենց աւարաբնի մէջ նոյնիսկ Լաւին՝ փորձութիւնները իշխանական տուններու իրերամբոժատելութեան նուաստացնող ուրացութեանց, յափշտակութեանց, դաւադրութիւններու։

Տրտմութիւններու այս աշխարհին մէջէն, ասոր ճամբաներուն քովէն ասկայն, նորէն կարտութիւնը իր ցեղին ստեղծագործ ուժին։ Նորէն առողջ հասակը իր ինքնավարտու կորուսին, գիտակցութեան։ Ըսել տալու չափ իրեն՝ ընդ մեզ Տէր Աստուած, գիտազնիւ, հեքամուս... Իկպէսեւ դարձեալ գիտազնիւ՝ դարձեալ ի պարթուրիւն մասնեւ ջիւ, զի Աստուած ընդ մեզ է...։ Ու ասիկա այնքան վստահութեամբ, այնքան վճառ-

կանութեամբ, չքեղ պատկերը գծելու չափ կեանքը ըմբռնելու, երեւոյթները դատելու հոգեկան կեցուածքի մը։ Առաջին անգամը Հէր իր թշնամին, մահը, չարքը կ'արհամարհուին այսքան ուժգնութեամբ։ Առաջին անգամը Հէր որ Հայ Տաճարի կամարներուն ներքեւ մարդիկ սլացք կ'առնեն թուշուն ճամբովը անոր գիծերուն, աղեղներուն։ Ու յոխորտանք մը կարծես՝ շարունակուող բառերուն մէջէն, արհամարհելու համար կարելի ունէ յաղթանակ թշնամիին կողմէ, ու վանելու համար հաւանական ունէ երկիւղ, խռովք որ կրնայ սպրդել սրտերէն ներս մարդերուն։ Իրենց Աստուծոյն փառքը, սրբութիւնը այնքան լուսայեղ ողորդումով մըն է լեցուցեր զիրենք, որ ոչ մէկ չէտ կը նուաղի զիրենք գտնապնդող, ըսպառազինող Ուժէն, անոր Ներկայութեան հանդէպ իրենց փառաբանութենէն, անհուն կոչուելու թափով խորունկ եռանդէն, վրստահութենէն, նուիրումէն։ Իրենց լեռներուն պէս ամուր ու խրոխտ, իրենց ջուրերուն չափ յստակ ու ջղուտ։

Ատոր համար է ահա, որ աւանդութիւնը աւելի իմաստ կը ստանայ երբ Սեւանայ կղզիին մէջ կ'ուզէ երգուած տեսնել առաջին անգամ, փառաւոր ըսուելու արժանի բացառիկ այս յաղթերը։ Ու ինչպէս կ'ըսեն, ծով կը թափուին բոլոր ուժերը թշնամի բանակներուն...։

Նուաղ մեր երեակայութիւնը անբաւական պիտի գայ ապրելու պահ մը այդ կըղզիին իրկուներէն։

— Վանք մը։ Կղզիի մը վրայ՝ որ մէկ կտոր լեռ է կարծես ջուրին մէջէն գլուխ և իրան երկարած։ Հաղթիստի այդ պահին և եկեղեցիին լքումը կը մեղմի շուրջով վանականներուն, ժամուան կոչնակին հետ իրենց աշխատանքներուն դադար տուող, ու ազօթքներով անոնց անիմաց մրմունջներուն։ Ո՛ր ծայրամասերէն հայ աշխարհին, ու ո՛ր բարձունքներէն, խորութիւններէն անոր հողին ու ջուրին, իրենց հոգիին գալտը ողորդած ու պատնէշած, անոնք քաշուեր են խոր հեռաւոր այս մենաստանին, տառապելով ալ գուցէ գեղեցկութիւններու հաշտայն իրենց ժողովուրդին արդար փառքերուն։ Ձենք կրնար յաճախանքին մէջը չմնալ հեռագէտ այն կաթնաղիկէն, որուն կամարներուն տակ կուչ նկած, ծուկի են

ծերունի այդ վանականները՝ իրենց ալեռային հանգչեցնելու, իրենց տառապակոծ մարմիններուն համզիւսը գտնելու ըզձաւորութեամբ՝ խռնկի ու լոյսի մշտական բուրգառութիւն ընդմէջէն։ Որոնք՝ իրենց նայուածքին ու տարիներուն մշուշին խորէն, կը նային խորանին վարը, իրենց զիմաց շարան եղած յաղթ հասակներուն։ Ասոնք ալ մենակեացնէր՝ իրենց երիտասարդութիւնը, իրենց թարմութիւնը ձեւած, գոտեպինդ, միաձոյլ ժայթքումներ ըլլալին կարծես քով քովի, իրենց պարեգոտներուն վէժքին հետ ձեւաւոր։ Պէտք չունինք իւրաքանչիւրին հոգիէն ներս կրակուող սէրերուն կանաչութիւնը, հրդեհ բացուած, մասնաւորապէս, արձակուած տեսնելու։ Անոնց ամէն մէկը իր տունին, իր այգիին, իր գիւղին մոյսքը շղարշած, ասոնց թաւիչ հպանքին ու կարօտանքին սարսուռներովը թրթռուն, իրենց հոգին պրկեր են կրակհոտանքին մէջը իրենց նուիրումին, իրենց զոհարարութիւն։ Ու երկհոյացող այդ պահուն, ու բազմաթեւ գունավառումներուն մէջէն Տաճարին, անոնք զիրար կարծես գտած, կարծես զրկած, կանգնել են խօլանին դիմաց, միասին Շնորհա մեղ Տեղը կարգաւոր, յաղթերգելու...

Կ'ուզեմ հաւատալ որ անդիմադիր բխում մը հպարտութեան, մարդուն սիրտը առատացնող կենսունակութեան, պիտի լեցնէ, պիտի ողողէ, Տաճարին կամարներուն հետ, նաև գմբէթը, խորշը գայն մտիկ ընող, անոր հեւքին, անոր գարկին ետեւէն խօրունկները իջնող հոգիներուն։

Ալեւոր ժամօրհնդդին նուազուն, աղաչաւոր Հայր Մերէն յետոյ, լսեցէք շնչալ իրենց ձայնին մէջ իրենց հայրենի իեռեւրուն խորիտ յատակութիւնը ալիքող այդ երիտասարդ կրօնաւորներուն։ —



ու կը բխի երգը պայծառ հիմնածայնի մը

ալիքով. կը նետէ առաջին կամար-ժայթքը երկրորդ վանկին հետ, ու ահա կ'երկարի թրթռուն արձագանգը իմաստին, այնպէս շղուտ, այնպէս անսթեւեթ, ու նոյն աստիճայնաբար սրտատուխ։ Շնորհ մը պիտի խնդրուի, անկէ՞ որ Տէրն է բոլոր սգօրութեանց։ Շնորհը Անոր խաղաղութեան ամենէն առաջ, որուն տեղ գտնելով միայն արծարծուի, հաստատուի զուցէ զգացումը նոյն Հօրը Որդիութեան։ Նոյն Որդիութեն ըմպած ըլլալու գիտակցութեան և ըմպելու ալ երջանկութեան. և կամ առնուազն խնայուի կոտորակումը սերունդներու և արգիլութիւն հեղումը հաղարաւորներու արիւնին։ Բայց, ըզձանքը Անոր խաղաղութեան չունի իր մէջ միակութիւնը, անգործութիւնը սպասումին։ Եւ եթէ մեր աղաչանքովը ու մեր զիջումին հակառակ իր խաղաղութիւնը հեռու է կարելի դառնալէ, նոյն Տէրը՝ տուողն է այս անգամ կամքին, տոկունութեան, խիզախումին։ Հովանաւոր աչքը՝ իրեն յուսացողներուն։ Հոյսն է ան մութը հալածող, դարանակալ որդայինները ոչնչացնող։ Աստուածը փառքին, յաղթանակին, յարութեան։ Ու Հայ Հօգին գիտակց ընտանութիւնը ունի այդ Հոյսին. այդ Զօրութեան, այդ Աստուծոյն, որմէ Հնոր խնդրելու է եկեր։

Ու թրթռուն արձագանգին մէջէն առաջին այդ կամարին, ի՞նչ աղաչաւոր շնչով մըն է որ կը դրուի հանգոյցը, անցնելու համար յաջորդին։ Ու ձգուած երկրորդ այս կամարակալ շուքին մենք ենք կեցեր, ու խընդրուած այդ շնորհները մեկի է որ պիտի իջնեն։ Եղանակին շնչով՝ վերէն իջնող այս երեք ստեղծները։ — զուսպ այնպէս, ինչպէս հեռու էր իր աղաչանքին մէջ յուսահատեալի մը նուազումը, բեկումը դընելէ։ Ու տակաւին, երա՛նգը այդ ստեղ-

ներուն արտայայտութեան. — ինքնազատան ու արի համակերպում մը Անոր կամքին, որուն իմաստութիւնը մարդոց աղիքներուն թիրթրել գիտէ բանալ և սիրտերը կարգաւ։ Նախախնամութեան մատը, անհաս բայց ներդոյզ կնէ ժողովուրդներու կեանքին։ Թաքուն ուժանակը քաղաքակրթութիւններու յառաջխաղացումին։ Ահա ըմբռնում մը պատմութեան իրադարձութիւնները դատելու։ Նոյն

ըմբռնումէն թղթածի ուրիշ մէկ կերպարան-
քը չունին՝ սա բառերուն այնքան անյող-
ջողզ, այնքան վճռական յայտարարու-
թիւնները. — «Եւ զխորհուրդն զոր խոր-
հին՝ խափանէ Տէր... քանզի յերկրւոյն ամբ
մեք ոչ երկիցուի եւ ոչ խռովիցուի, զի Աւ-
սուած ընդ մեզ է... եւ որ բնակեալդ էի
ի խաւարի եւ ի սուներս մահու, յոյս ծա-
գեսցի առ ձեզ...»։ Մանաւանդ որ դարե-
րու փորձառութիւնը սորվեցուցած էր թէ
հայրենիքներու ճակատագիրը երաշխաւոր-
ուած է Է պատերազմի դաշտերուն հան-
ուած բանակներու քանակով։ Այլապէս,
մենք վաղուց զրկուած պիտի ըլլայինք՝
պատմութեան մէջ և երկրի երեսին, հայ-
րենիք մը ունենալու իրաւունքէն ու հպար-
տութենէն։ Մինչդեռ, ափ մը քաջեր են
Ե. դարու վերջին քառորդի զահալիսում-
ներէն իրենց հայրենիքին ազատագրումը
իրագործող։ Արի հողինքէն նոյն ափ մը
քաջերուն խիզախումն էր Արեանց Արքա-
ները հիասթափութեան եւ զիջումներու
հարկագրող։ Ու անոնցմով էր որ ունեցանք
արդար շքեղութիւնը Վահան Մամիկոնեանի
մը մարզպանութեան, իշխանապետութեան։
Ու ասոնց տիպարով մտրող շարանը զի-
րենք կանխող և իրենց յաջորդ դարերու
հայ քաջերուն, հայ արիւններուն ու սուր-
բերուն։

Նման հողեփնտրի մը հեղուքն է Շը-
նահեա մեզ Տէրը, Սեւանայ գեղանի սա-
րերու լանջերէն։ Եւ նման դիւցազնութիւն-
ներու կը պատրաստեն կարծես, փոթորկու-
նէկէշները տեսակ մը նախերգանք կազմող
երեք այս բառերէն վերջինին։ Ի՞նչ կեն-
դանութիւն գգացումի, Տէրը կանչելու,
զայն հրեղէն սիւնի մը պէս իր հողիի գաշ-
տերուն վերեւ անամպ կախելու ըզձանքին
մէջ։ Ոխախումի ի՞նչ հզօր եռանդ։ Փոթո-
րիկներ յարուցանելու ի՞նչ արի պատրաս-
տակամութիւն, առանց ունէ մէկ շեշտի
նուաղման, ընկրկումի։

Ու կը թաւալի երգը, յառաջլռողաց
կոհակուսներով, շեշտաւոր, ռազմական,
մինչեւ որ խաղաղութեան իշխանին, յա-
ւիտեններու Աստուծոյն անունով իր լի-
ութեան յանգի յաղթերը։ Այդ լիութիւնը
փառքն է նոյն զօրութեան, այսինքն Հօր.
անոր իմաստութիւնը արտափայլող Բանին,
կարգաւոր ու կարգաւորող Ուժին, այսինքն

ԿՐԹԵԱՊԼԱՏՄԵԿԵՆ

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ՅԱԿՈԲՈՍԵՐԸ

(Երբեմնաժամ և վեր 1944 ՅԻՈՆԻ, էջ 185)

5. — Յակոբոսի Եկատեղիքը. — Յակո-
բոսին տրուած Արդար մակդիրը յատկօրէն
կը բնորոշէ անոր նկարագրին ամէնէն ցոյ-
տուն գիծը։ Ան միւսնոյն ատեն ազօթա-
նուէր և ճշնադգեաց կեանք մը ունէր ինչ-
պէս պատմած է Հեգեսիպպոս (շ. 160 թ.),
և որմէ առած է Եւսեբիոս. և... Այլ ճշ-
գրատգոյնս վասն նորա Հեգեսիպպոս՝ որ
մօտ ի մամանակս Առաքելոց եկաց, ի հին-
գերորդ գիրս յիշատակարանաց իւրոց պատ-
մէ բանիւքս. Ընկալաւ զտեսութիւն Եկե-
ղեցւոյ միանգամայն ընդ Առաքեալսն Յա-
կոբոս Եկատար Տեսուն, այն որ Արդար ան-
ուանեալ էր յամենայն մարդոյ՝ յաւուրց
անտի Տեսուն մերոյ մինչև առ մեզ. քան-
զի բազմաց անուն էր Յակոբոս։ Իսկ սա
յորովայնի մօր իւրոյ սուրբ էր. և զինի և
օղի ոչ էարբ, և ինչ յորում է շուռն՝ նա
ոչ եկեր, և սրբիչ ի գլուխ նորա ոչ ել, և
իւզով նա ոչ ծածաւ, և ի բազանին նա ոչ
եմուտ։ Սա միայն իշխէր ի սուրբ սրբոց
մտանել, և ոչ հանգիւրծ ասուեալ զգնոյր,
այլ կտաւի, և միայն առանձին մտանէր
ի տանարն, և գտանէին զնա զի եղեալ էր
ծուշը և խնդրէր թողութիւն փոխանակ
ժողովրդեանն, մինչ զի խոտացան ծուռկը
նորա իրեն զուգտու, քանզի հանապազօր
ծուշը զնէր և երկիր պապանէր Աստուծոյ
և թողութիւն խնդրէր վասն ժողովրդեանն
(Պատ. Եկզ., Գպր. Բ. Գլխ. 10.)։

Որդւոյն. և անոր ճշմարտութեան ստու-
գութիւնը յաւերժացնող կեանքին, Ստեղ-
ծագործ Պանդին, այսինքն Հոգիին...։

Այսօր ալ իրաւ ու կենդանի ընել այդ
զգայնութիւնները՝ իրենց լքումը շեշտող
ու խորացնող մեր հողինքերէն ներս։ Ահա
աբստիութիւնը որ կ'արձագանգէ, անդառ-
դարձն այդ բողոքին։

ԹՈՐԻՈՍ ԱՐԱՂԱՅ

(Երբեմնաժամ)